

Vývojová psychologie / Psychologie duševního vývoje

PedF MU, jaro 2017
Mgr. Tomáš Kohoutek, Ph.D.
kohoutekt@ped.muni.cz

Úvodem: otázky vývojové psychologie „CO“, „PROČ“ a „JAK“

- **CO** – vymezení, hlavní témata
 - Chápání vývoje v psychologii a příbuzných disciplínách
 - Ontogenetická psychologie – cíle, teorie, periodizace, různé důrazy
- **JAK**
 - Specifické metody vývojové psychologie
 - Organizace výuky
- **PROČ**

Co = hlavní témata

- Přednášky – program viz sylabus, sleduje se
 - především vývoj v normě (plus vybrané problémy)
 - jeho různá stádia (od prenatálního po dospělost) a
 - aspekty („bio-psycho-sociální“: vývoj tělesný, kognitivní + učení, emoční, morální, sociální...)
 - významné teoretické příspěvky – „výklad“ vývoje

Co má hlas...

... a ráno chodí po čtyřech,
v poledne po dvou
a večer po třech?

Proč tím zatěžovat budoucí učitele?

- **Vývojový aspekt jako zvláštní a užitečný**
 - otázka „jak se k něčemu došlo“ může být klíčová
 - poznatky o psychickém vývoji jako klíčové pro porozumění psychologii učení, osobnosti, psychopatologii...;
 - specifické pojetí učení jako „přidaná hodnota“ vývojové psychologie k pedagogice
- **Vědět, s kým máme tu čest**
 - porozumět specifickým vývojovým obdobím („dítě není malý dospělý“)
 - rozumět specifickým projevům, potřebám, znát vývojové možnosti a typické problémy... nebo naopak nepodléhat obavám, nepatologizovat, co je normální
 - využívat možnosti, pracovat s vývojovými podmínkami, principy a devizami
 - **Mít přiměřený přístup**
- **Orientovat se v paletě názorů na vývoj, výchovu, vzdělávání**
 - nejen akademické názory, ale i dobové zažitě či progresivní
- **Vývoj jako něco, co je nám blízkého**
 - všichni se vyvíjíme a máme i své vlastní „teorie“ a představy, které můžeme rovněž kultivovat a rozvíjet
 - vývoji zpravidla rozumíme lépe, než např. obecné psychologii
- **Obecně kulturní/kultivující důvod:**
 - povědomí o okolnostech vývoje, porozumění principům vývoje člověka jako součást profesní i lidské vybavenosti

Jak: k organizaci - kolokvium

- Bude **formou písemného testu** (zadání jednotné pro všechny seminární skupiny, „skenovací test“)
- SZ7BK_PSDV – zkouška (podmínky shodné)
- Podmínky **podobné jako u Úvodu do pedagogiky a psychologie**
- K dispozici bude heslář, výběr témat s ohledem na obsah přednášek a požadavky závěrečných zkoušek

Jak: k organizaci - rozvrh

- 3. 3. 18:30 – 20:10
(úvod, periodizace vývoje)
- 28. 4. 17:35 – 19:15
(raný vývoj, attachment, deprivace)
- 12. 5. 17:35 – 19:15
(kognitivní a morální vývoj, cesta od školního dětství na pomezí dospělosti)

Jak lze chápat vývoj...

- Fylogeneze
- Antropogeneze
- Kulturní geneze
- **Ontogeneze** – typicky těžiště zájmu vývojové psychologie (předchozí lze však těžko pominout)
- Aktuální geneze



Antropogeneze – změny kontextu života člověka

- 1 milion let žil člověk jako lovec a sběrač
- 400 tisíc let umí rozdělat a udržovat oheň
- 100 tisíc let vyrábí a používá nástroje



- 10 tisíc let se věnuje zemědělství
- 1 tisíc let žije ve městech
- a asi 25 let běžně používá na PdF počítače

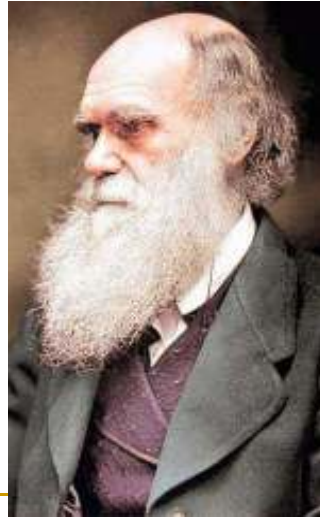
Zdroje vývojově psychologického uvažování – odkazy k fylogenezi (evoluční biologie)

Počátek tohoto směru uvažování Ch. Darwin (1859) : evoluční vývoj je organizován podle dvou základních kritérií:

- **Přežití**
- **Reprodukce**

Důraz se klade na adaptaci

Obecně: Obnovila se „stará“ tradice uvažování o vývoji (do této doby obecně převažovalo pojetí vědy jako normativní/taxonomické)



ale...

- Vývojový aspekt braly v potaz už novověké pedagogické přístupy:

- J. A. Komenský – periodizace vývoje jako „škol“ (zrození, dětství, chlapectví, jinošství, mladosti, mužnosti a stáří)



- *Uvažování o vývoji jako o podstatné otázce sahá do starověku...*

ale...

- Vývojový aspekt braly v potaz už novověké pedagogické přístupy:

- J. A. Komenský – periodizace vývoje jako „škol“ (zrození, dětství, chlapectví, jinošství, mladosti, mužnosti a stáří)



- *Uvažování o vývoji jako o podstatné otázce sahá do starověku...*

Co má hlas...

... a ráno chodí po čtyřech,
v poledne po dvou
a večer po třech?

Předmět a hlavní témata ontogenetické vývojové ps.

- Zkoumání **souvislostí a pravidel vývojových změn** i jejich dynamiky v jednotlivých oblastech psychiky i celku osobnosti
- Změny
 - kvantitativní i kvalitativní
 - plynulé i prostřednictvím skoků
 - nárůst, úbytek i změna (vše je vývoj!)
 - vznik, rozvoj a proměny psychických procesů i vlastností

Ontogenetická psychologie: základní cíle oboru (dle Langmeiera a Krejčířové, 1998)

- **Popsat vývojové změny** (už popis ale bývá organizovaný, ovlivněný teorií)
- **Odvodit určité obecné zákonitosti** (vývoj každého jedince ale může být natolik individuální, že nomotetický přístup nemusí postačovat)
- **Vytvořit co možno jednotnou teorii**, umožnit posuzování a předvídání; žádná současná teorie nevysvětluje vývoj v úplnosti – často se zaměřují buď na některý aspekt vývoje (kognitivní, emoční, sociální) nebo na vývojová období (popř. jejich periodizaci)

Teorie vývoje tedy vysvětlují:

- *Faktory podmiňující vývoj a určující jeho průběh*
- *Znaky jednotlivých etap vývoje*
- *Individuální rozdíly v duševním vývoji a jejich podmíněnost*

Jak: Význam vývojových teorií

- vývojové teorie poskytují „nezbytný pojmový nástroj, který pomáhá pochopit vztah mezi příčinami (vnitřními faktory, podmínkami uvnitř organismu a vnějšími podmínkami, vlivy prostředí) a následky v průběhu ontogeneze (vývoj schopností, emocí, morálních postojů).“
- **využití v mnoha humanitních disciplínách – nejen v psychologii (vedení terapie, popř. poradenského rozhovoru se zřetelem k etapě vývoje, ve které se klient nachází, specifika psychodiagnostiky dětí), ale i v profesích nepsychologických (lékaři, učitelé, výchovní poradci, sociální pracovníci)**

Jak: Metody vývojové psychologie

- **Přirozeně: pozorování, rozhovor; vývojové škály, testy schopností; analýza produktů; experimentální metody**
- **Anamnestický a katamnestický přístup; kazuistický přístup (případové studie)**
- **Výzkum: longitudinální, průřezové a smíšené studie; dále**
 - **Srovnávací studie** jednovaječných dvojčat (s ohledem na vliv dědičnosti a prostředí)
 - **Osoby v extrémních vývojových podmínkách** (tzv. „vlčí děti“)

Longitudinální (dlouhodobý) a průřezový (příčný - cross sectional) výzkum

- Zachycení proměny psychických procesů a vlastností
 - **průřezové studie – pozor na vliv odlišné „kohortové zkušenosti“!**
 - srovnání více věkových skupin (kohort)
 - SAHA <http://bit.ly/1eOMFhQ>
 - **longitudinální studie – všestranně náročné**
 - dlouhodobé sledování jedné skupiny (kohorty)
 - ELSPAC (<http://www.elspac.cz/>) – psychologická část na FSS <http://ivdmr.fss.muni.cz>
 - Pražská skupina školní etnografie <http://bit.ly/1eOQ28z>
 - Z. Matějček a kol.: výzkum „nechtěných dětí“

Jak – různá hlediska, oblasti vývoje

- Biosociální vývoj
 - tělesný vývoj a jeho podmínky
- Kognitivní vývoj
 - všechny poznávací procesy (zpracování informací, myšlení, rozhodování, učení)
- Psychosociální vývoj
 - způsoby prožívání osobnostních a sociálních charakteristik, rolí, vztahů a sociálních pozic

Jak: různé důrazy ontogenetických teorií

- Důraz na periodizaci, **celoživotní vývoj** v nejširším pojetí
x
důraz na **některé aspekty** vývoje (kognitivní, emoční, psychosociální...)
- Důraz na **popis** stádií vs. důraz na „**logiku**“ **vývoje** a změn
- „genotyp“ vs. „fenotyp“, „nature“ x „nurture“, vrozené a získané, zrání a učení..., nomotetický vs. idiografický přístup
- Zvláštní význam:
 - sociální aspekt, „intersubjektivní“ aspekty vývoje ...
 - v kontextu pedagogiky: vývojově specifické formy učení
- Různé teorie se mohou doplňovat a mohou být i konkurenční

Jak je vývoj podmíněn - činitelé vývoje

- **Dědičnost**: nemusí se v průběhu vývoje pojevovat konstantně (**větší vliv v počátečních a konečných fázích** vývoje)
 - **Genotyp, fenotyp** (*genotyp + prostředí*)
 - **Prostředí** : ovlivňuje **povahu interakcí** s okolím, člověk musí projevit nějakou **aktivitu v procesu učení** (např. Piaget)
 - **Fyzické** prostředí, **sociokulturní** prostředí
- socializační činitelé**
- společnost, kultura
 - aktuální sociální kontext
 - sociální vrstva
 - primární (malá) sociální skupina = **rodina**

Základní literatura

■ Učebnice

- Vágnerová, M. (2012): **Vývojová psychologie** – dětství a dospívání. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M. (2000): *Vývojová psychologie*. Dětství, dospělost a stáří. Praha: Portál.
- Langmeier, J., Krejčířová, D. (1998, 2006): **Vývojová psychologie**. Praha: Grada.
- Thorová, K. (2015). *Vývojová psychologie*. Proměny lidské psychiky od početí po smrt. Praha: Portál.

■ ...a další (monografie)

- Matějček, Z., Langmeier, J. (1986): *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama.
- Macek, P. (1999, 2003): *Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Portál. (...atd.)

Další zdroje informací

■ Odborné časopisy

- Psychológia a patopsychologia dieťaťa, Pedagogika, Studia paedagogica, Orbis Scholae, Pedagogická orientace...

■ Populární zdroje

- ...od Učitelských novin po denní tisk

■ Elektronické zdroje dostupné prostřednictvím knihovny PedF MU <http://www.ped.muni.cz/wlib/> (důležitá např. EBRARY Education); portál theses.cz (kvalifikační práce podle klíčových slov)

■ Další odkazy viz *Informační služby* na webu PedF

■ Studijní materiály předmětu

